

Матеріали ранньозалізного часу з поселення Гришівка на Чернігівщині

У період раннього залізного віку (середина і друга половина I тисячоліття до н. е.) басейн Десни і Курське Посейм'я заселяли племена юхнівської культури. Питання про їх походження і генетичні зв'язки з попередніми культурами бронзової доби до цього часу ще не вирішене. В зв'язку з цим заслуговують на увагу матеріали Гришівського поселення.

У 1968—1970 рр. поблизу хут. Гришівка, Борзнянського району, Чернігівської області під керівництвом С. С. Березанської велися розкопки багатощарового поселення. Нижній шар пов'язаний з неолітичною культурою ямково-гребінчастої кераміки, середній — дав матеріали сосницького варіанта східнотщинецької культури, верхній, якому присвячена стаття, — належить до раннього залізного віку.

Поселення займає невисокий (2,5—3 м) мис лівого берега р. Трубин (притока Десни). Можливо, воно розташовувалось на всій площі мису, але найбільша насиченість культурного шару спостерігалась у його західній частині.

На поселенні відкрито два житла, одне з яких розкопано повністю, друге прошурфовано — (встановлено розміри, форму, глибину).

Житло № 1, розташоване у центрі мису, являє собою землянку досить правильної прямокутної форми, довжиною 12 м, шириною 7,4 м (рис. 1, 15). Кути її закруглені, підлога нерівна, злегка похила до середини, у центрі глибина житла дорівнює 1,11—1,5 м від поверхні, а біля стін — 0,7—0,9 м. Східна половина на 15—20 см глибша від західної. Вся поверхня підлоги вкрита чорною щільною кіркою спресованого піску, перемішаного з попелом, вугіллям, дрібними кістками тварин та фрагментами кераміки. Житло, мабуть, поділялося на дві частини — східну і західну, про що свідчить різниця в їх глибині та наявність стовпових ям (дві з них прямокутні, одна кругла); розміри — 0,25—0,35 м, глибина — 0,12—0,18 м. Вони простежені по лінії північ — захід — південь — схід.

У центрі житла, трохи ближче до західної стінки, було вогнище, від якого залишилась купа печини та глиняні валки, розташовані на площі діаметром до 2 м (рис. 1, 16). Поблизу вогнища знайдено велику кількість кісток тварин, цілий череп коня і численну кераміку, що іноді утворює окремі скупчення. Крім посуду, тут трапилося шість прясел, два залізних ножі і залізний браслет з розімкнутими кінцями. У північному кутку західного приміщення виявлено ще одне вогнище, а біля нього також скупчення кісток і кераміки. Серед інших знахідок слід згадати трикутну бронзову підвіску і залізне шило. Тут відкрито господарську яму, у плані круглу, в розрізі — конусоподібної форми, глибиною 1 м. У ній знайдено багато кісток тварин і незначну кількість фрагментів кераміки.

Житло № 2 розташовано у західній частині мису. Довжина його — 8,20 м, ширина близько 6 м, глибина — 0,70 м. Форма житла — прямокутна. У закладених траншеях було виявлено дві ями круглої форми діаметром 1—1,20 м, глибиною 0,90 м (очевидно, господарські), а також вогнище.

Речові знахідки в обох житлах аналогічні. Основну частину їх становить кераміка (рис. 1, 1—5), досить одноманітна за формою і технологією. У глині є домішка шамоту, який добре помітний на посудинах (поверхня останніх горбкувата, шорстка). Колір кераміки сірий, з темнішими або світлішими плямами. Стінки тонкі (0,7 см), денця, навпаки, дуже товсті (1,5 см). Випал добрий.

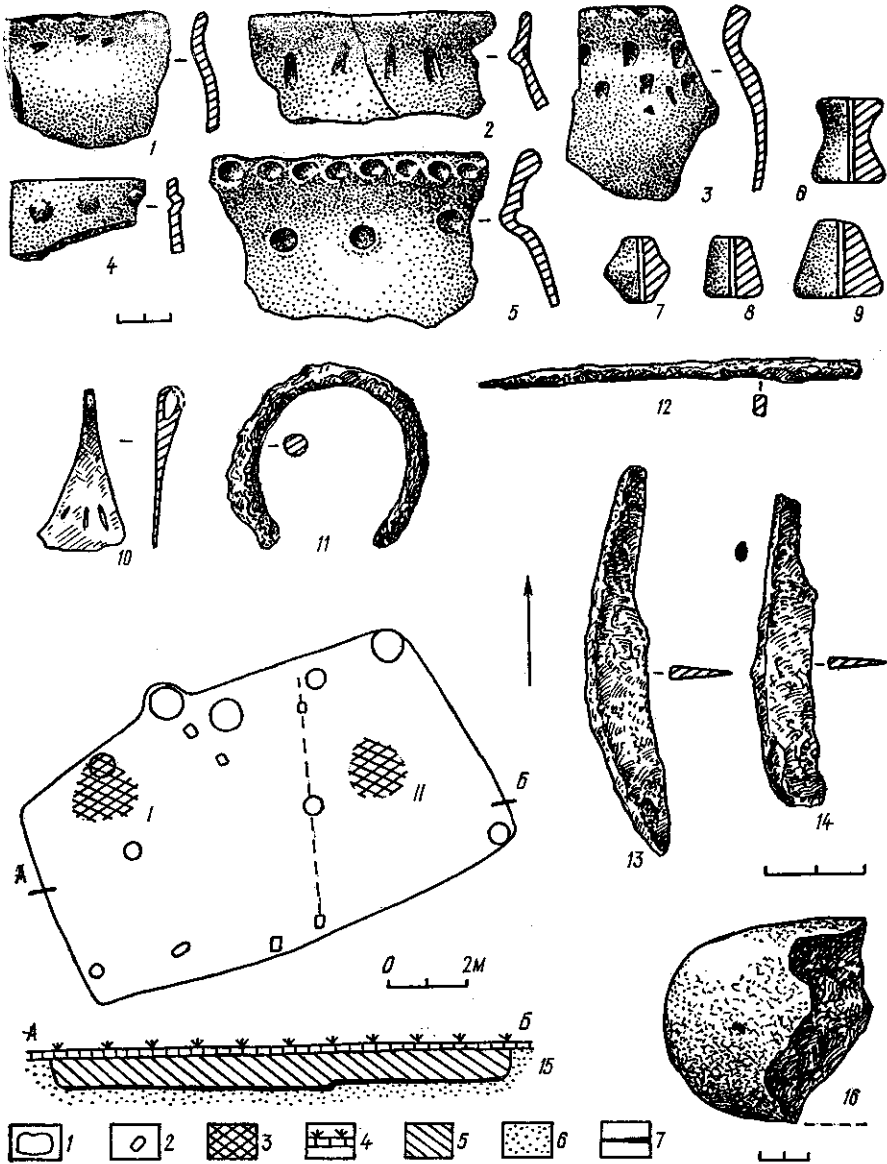

Рис. 1. Житло та речі з поселення:

1—5 — кераміка; 6—9 — присліця; 10 — бронзова підвіска; 11 — залізне кільце; 12 — залізне шило; 13, 14 — залізні ножі; 15 — план та розріз житла № 1; 16 — вальць.
 Умовні позначення: 1 — контури житла; 2 — стовпові ями; 3 — вогнище; 4 — переораний срий шар; 5 — вуглистіт пісок; 6 — світлий материковий пісок; 7 — щільний чорний пісок.

Серед форм переважають банкоподібні посудини кількох варіантів, залежно від висоти і форми горловини. В одних випадках шийка майже не виділена і стінки конусоподібно розходяться від дна, в інших — корпус має форму діжки, шийка звужена, а вінця досить сильно відігнуті назовні. Найбільш поширені розміри посудин: висота — 18—20 см, діаметр вінця — 12—15 см, діаметр дна — 7—10 см. Майже всі денця мають невелику (0,5 см) закраїну. Орнаментована кераміка бідно: наколів, нанесеними під вінцями. Як правило, наколи утворюють один ряд, що проходить на 2—3 см нижче края вінця. Дуже невелику кількість посудин прикрашено не одним, а двома паралельними рядами наколів. Форма і розміри останніх різні. Більшість з них нанесена

прямокутною в перетині паличкою, поставленою під кутом. Рідше вони круглої форми, ще рідше мигдалеподібної. Кілька посудин орнаментовано відбитками нігтя. Частина виробів має нігтьові защипи або насічки по краю вінець.

Серед глиняних виробів в обох житлах знайдено також велику кількість (близько 20) пряслиць (рис. 1, 6—9). Вони виготовлені з такої ж самої глини, як і посуд, добре випалені, невеликих розмірів і відрізняються лише за формою: конічні, біконічні, круглі і катушкоподібні.

Металеві вироби представлені двома залізними ножами: один цілий, другий з поламаними кінцями (рис. 1, 13, 14). Обидва вони мали пряме лезо і горбату спинку, яка плавно переходить у плоский стержень для держака. Довжина цілого ножа — 7 см, поламаною — 6 см, ширина обох — близько 1 см. Знайдені й два залізні шила (рис. 1, 12) довжиною 8 і 10 см, круглі в розрізі; один кінець загострений, другий затуплений. Прикраси репрезентовано невеликим (мабуть, дитячим) залізним браслетом (рис. 1, 11), діаметром 3,8 см, завтовшки 3 мм та бронзовою трикутною підвіскою з петелькою (рис. 1, 10); її довжина — 3,5 см, товщина — 3 мм. На зовнішній поверхні вона має орнамент у вигляді трьох коротких ліній-променів.

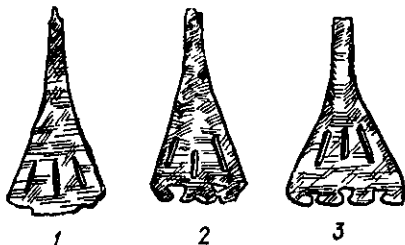

Рис. 2. Трикутні підвіски:
1 — Гришівка; 2 — Кузина Гора; 3 — Сатинки.

Знахідка бронзової підвіски дала можливість зіставити Гришівське поселення з такою пам'яткою юхнівської культури у Курському Посейм'ї, як нижній шар городища Кузина Гора, що за матеріалами античної кераміки датується VI ст. до н. е. Тут теж була знайдена аналогічна прикраса¹. Схожа підвіска відома й на поселенні юхнівської культури VI—III ст. до н. е. поблизу с. Сатинки Кириївського району за 60 км від м. Тули² (рис. 2).

Грунтуючись на згаданих вище аналогіях, поселення поблизу хут. Гришівки можна віднести до VI ст. до н. е. Цій даті відповідають також інші знайдені тут вироби, а саме: ножі з горбатою спинкою, які відомі у багатьох культурах раннього залізного віку — юхнівській (поселення поблизу с. Південне Долбатове)³ і підгірцівській (поселення біля с. Підгірці)⁴ та ін.

Кераміка з Гришівки за формою, орнаментом, а також домішкою шамоту в тісті близька до юхнівської, особливо до посуду з нижнього шару Кузиної Гори, нижнього шару Плаксинського городища та західного Юхнівського городища⁵, але вона має ряд рис (товсті стінки, сірий колір з більш світлими або темними плямами, «мазку» поверхню), що зближують її з бондарихинською.

Схожість з бондарихинською культурою простежується в топографії поселення, яке розташоване у заплаві й на відміну від юхнів-

¹ Аліхова А. Е. Древние городища Курского Посеймья.— МИА, 1962, № 113, с. 101, рис. 7, 20.

² Изюмова С. А. О бронзолитейном производстве Сатинского городища.— СА, 1967, № 1, с. 123, рис. 1, 9.

³ Падин В. А. Юхновские поселения Средней Десны.— СА, 1966, № 2, с. 142, рис. VI, 7.

⁴ Даниленко В. Н. Дослідження пам'яток підгірського та бобринського типів на Київщині в 1950 р.— АП, 1956, т. 6, с. 9, табл. II, 39.

⁵ Аліхова А. Е. Древние городища...; Аліхова А. Е. К вопросу о хронологии древних городищ Курского Посеймья.— КСИИМК, 1959, вып. 77, с. 17, рис. 5; Аліхова А. Е. К вопросу о датировке двух городищ у с. Юхнова.— КСИИМК, 1956, вып. 65, с. 36, рис. 12.

ських не укріплене, а також у характері домобудування. Гришівські житла, як і будівлі бондарихинської культури, представлено землянками великих розмірів (поселення в урочищі Бондариха поблизу с. Ніцахи та ін.)⁶, в той час, як юхнівські племена будували наземні житла площею 3×5 м.

Описана пам'ятка підтверджує думку В. А. Іллінської про генетичний зв'язок юхнівської та бондарихинської культур.

Таким чином, поселення належить до першого найбільш раннього етапу юхнівської культури, який виділила О. М. Мельниковська. Цей етап датується з кінця VII ст. до н. е. до кінця V ст. до н. е. і характеризується рисами, спільними з бондарихинською культурою.

Поселення поблизу хут. Гришівка є однією з найбільш південних пам'яток юхнівської культури. Причини, що примусили племена бондарихинської культури звільнити території, на яких вони мешкали, пов'язані, на думку більшості археологів, з появою у Лісостеповому Лівобережжі у VI ст. до н. е. скіфських племен посульсько-донецького типу.

Л. Г. КОВАЛЕВА

Матеріали раннежелезного века из поселения Гришевка на Черниговщине

Резюме

В работе публикуются материалы раннего железного века, обнаруженные при раскопках многослойного поселения у хут. Гришевка, Борзнянского района, Черниговской области, проводившихся в 1969—1971 гг.

С верхним слоем этого памятника связаны два углубленных жилища и большое количество различного вещественного материала. Найденные здесь металлические изделия и керамика позволяют отнести поселение к раннему этапу юхновской культуры и датировать его VI в. до н. э.

Б. Ю. МІХЛІН

Передскіфське поховання поблизу с. Василівка

Серед поховань у кургані поблизу с. Василівки, Старобешівського району, Донецької області, розкопаному в 1972 р. Азовським загоном Сіверськодонецької експедиції ІА АН УРСР, привертає увагу поховання № 25, впущене в центр насипу. Воно виявлене на глибині 2,4 м, де розташовувалися поперечні дерев'яні плахи, що перекривали могилу. Остання являла собою прямокутну яму, витягнуту по лінії північ—захід. Розміри могили — $1,8 \times 1$ м, дно її заглиблене на 0,1—0,15 м нижче плах.

Похований (рис. 1, 1) лежав випростаний на спині, орієнтація західна. Кістки рук покладені вздовж тулуба, причому права рука злегка зігнута в лікті. Кисть лівої руки була стиснута, а правої — відігнута праворуч.

Інвентар поховання бідний, але викликає певний інтерес. Між ребрами і ліктем правої руки знайдено грудку крихкої жовтої маси, що є, очевидно, залишками жертвної їжі. Тут лежав залізний двогострий ніж. Верхня його частина цілком знищена, і лише вістря клинка (рис. 1, 5), встромлене у грудку, збереглося відносно добре. Поруч трапився кістяний чотиригранний втульчастий наконечник стріли (рис. 1, 2), а на захід від жертвної їжі, біля правого стегна, — кістяне

⁶ Іллінська В. А. Нові дані про пам'ятки доби бронзи в Лівобережному Лісостепу. — Археологія, 1957, т. 10, с. 56; Ковпаненко Г. Т. Племена скіфського часу на Борсклі. Київ, 1967, с. 23.